

DRUŠTVENE ASPIRACIJE I ŠANSE ZNANSTVENOG PODMLATKA¹

Ivan Cifrić

Odsjek za sociologiju
Filozofski fakultet u Zagrebu

S A Ž E T A K

Ovaj je prilog napisan na osnovi rezultata istraživanja u projektu »Društveni položaj asistenata u SRH«. Iznijeli smo mišljenja mlađih znanstvenih radnika (asistenata) o njihovim društvenim i profesionalnim aspiracijama i šansama njihovog ostvarivanja, koje su u bližoj vezi sa samim znanstvenim radom.

Rezultati su pokazali da su kod asistenata značajnije prisutne profesionalne aspiracije nego društvene. Na prvo mjesto dolaze one vrednote koje su neposrednije vezane uz samu znanstvenu (profesionalnu) aktivnost, zatim vrednote profesionalnog napredovanja, društvenog statusa, a na posljednje mjesto dolazi težnja za društvenom moći. Primarni interes mlađe generacije znanstvenih radnika usmjeren je k znanstvenom radu a manje k osobnom (profesionalnom i društvenom) statusu. Vjerojatno se ipak i u tim interesima kriju dijelom i motivi i aspiracije za društvenim napredovanjem i ugledom.

Uspoređujući aspiracije i šanse njihovog ostvarivanja uočili smo postojanje manjeg interesa asistenata za društvenu afirmaciju od interesa za profesionalnu. Tako se pokazalo da postoje razlike između aspiracija i šansi kod pojedinih vrijednosti. Veće aspiracije od šanse uočene su kod vrednota: »dobri uvjeti za stvaralački rad«, »obavljanje društveno korisnog posla« i »dobar materijalni položaj«. Manje aspiracije od šansi uočene su kod vrednota »ugledan društveni položaj« i mogućnost društveno-političkog rada«. Po mišljenju asistenata jednake su im aspiracije i šanse u »stjecanje profesionalne afirmacije« i »utjecajni položaj u društvu«.

1) Članak je napisan na osnovi istraživanja koje je provedeno u Institutu za društvena istraživanja (I. Cifrić, I. Magdalenić, D. Miličić, A. Petak i M. Stambuk) u okviru projekta »Društveni položaj asistenata u SRH«. Anketom je obuhvaćeno 308 asistenata, najvećim dijelom na Zagrebačkom sveučilištu. Po socijalnoj strukturi 12% je porijeklom iz grupe sitnih vlasnika sredstava za proizvodnju, 18% radničkog porijekla, 60% službeničkog porijekla i 10% iz slobodnih profesija.

U članku iznosimo rezultate na pitanja vezana za aspiracije asistenata vezane za njihovu profesiju znanstvenog radnika. Osnovna namjera nam je da rezultate, iako je istraživanje provedeno prije nekoliko godina, saopćimo javnosti. Smatramo, naime, da su oni od trajnije vrijednosti, ne samo kao spoznaja o jednom trenutku, već kao spoznaja o generaciji koja se može danas ocijeniti (s obzirom na pretpostavku da je većina asistenata napredovala u zvanju) kao generacija znanstvenika koja je u, uzlaznoj snazi znanstvenog rada.

1. Uvodna napomena

U posljednjih tridesetak godina u Jugoslaviji se značajno izmijenila struktura svih podsistema u globalnom društvenom sistemu. Za ovu priliku nije potrebno, iako je to moguće, za svaki od njih (ekonomski, tehnološki, socijalni, politički, vrijednosni) spominjati pojedinačno promjene i posebno ih argumentirati. Klasno-socijalna struktura se izmijenila u procesu izmjene ukupne i privredne strukture i društvenih odnosa. Čitavo poslijeratno razdoblje bilo je karakteristično po relativno visokoj mobilnosti socijalne strukture. Konkretno, ona je vidljiva u horizontalnoj i posebno vertikalnoj pokretljivosti, pri čemu je profesionalna pokretljivost imala gotovo dominantnu ulogu. Za socijalnu dinamiku nezaobilazna su dva procesa: **deagrarizacija**,² koja godišnje iznosi preko 220 000 stanovnika i »prevodi« u nepoljoprivredna zanimanja. Ona je utjecala i na teritorijalnu pokretljivost stanovništva, koja je posebno vezana s prijelazom radne snage iz sela u grad, iz poljoprivrednih i nerazvijenih regija u nepoljoprivredne razvijene regije; drugi je proces **obrazovanje** čije su promjene posljedica ukupnih promjena u strukturi rada i tehnologije. Ono je karakteristično za međugeneracijsku pokretljivost. Aspiracije deagrariziranog stanovništva zadovoljavaju se preko obrazovanja.

Potrebe za stručnim kadrovima poticale su aspiracije na stjecanje viših stupnjeva obrazovanja. S druge strane i neka institucionalna rješenja zahtijevala su znatno veći broj visokoobrazovanih kadrova određenih struka, osobito nekih s područja društvenih znanosti (npr. pravnici). Obrazovni »boom« zahvatio je i naše društvo i to u vrlo kratkom vremenskom periodu, pa je vidljiv porast ne samo broja obrazovanih ljudi (na svim razinama obrazovanja) i broja institucija nego i porast istraživača i općenito znanstvenih radnika³.

Profesionalna i socijalna mobilnost uz povećane aspiracije stanovništva, posebno omladine, kao i deagrariziranog stanovništva, općenito su otvorili eksponencijalni hod aspiracija. Normativni sistem u nas ne ograničava zadovoljavanje aspiracija na sistem njihovog zadovoljavanja »korak po korak« već ostavlja potpuno otvorenim aspiracijski ventil⁴. To je omogućilo ubrzanje međugeneracijske pokretljivosti ali i socijalne promocije u veoma velikom socijalnom rasponu. To je dovelo do toga da su djeca seljaka, radnika i sl., neposredno preko procesa obrazovanja stjecala pretpostavke i za najviša akademska zvanja itd., sve do slobodnih profesija. Područje znanstvenog rada popunjavalo se iz svih slojeva stanovništva. Sociolozi danas upozoravaju da se smanjuje socijalna mobilnost, čime se smanjuju i šanse djeci za bržom socijalnom promocijom preko stjecanja visokog obrazovanja i znanstvenog rada. Međutim, tendenciji smanjivanja upošljavanja u znanstvenom

2) P. Marković, **Migracije i promene agrarne strukture**, Centar za sociologiju sela IDIS-a, Zagreb 1974; V. Puljiz, **Eksodus poljoprivrednika**, Centar za sociologiju sela, grada i prostora IDIS-a, Zagreb 1977.

3) Vidi: S. Koričančić i A. Milušić, **Stjecanje doktorata znanosti na sveučilištima u SR Hrvatskoj 1950—1976.**, Centar za izučavanje obrazovanja, Zagreb 1978.; J. Anić, B. Aviani, M. Cudina — Obradović, D. Detoni — Dujmić, **Razvoj visokog školstva u SR Hrvatskoj 1965/66 — 1979/80**, Centar za izučavanje obrazovanja, Zagreb 1979.; Grupa autora, **Znanost u Jugoslaviji**, IDIS, Zagreb 1980.; Grupa autora, **Osnove razvoja znanstvene djelatnosti u SFRJ 1981—85**, IDIS, Zagreb 1981.

4) J. Zupanov, **Aktualni društveni trenutak, Naše teme 12/1981.**

području ne doprinosi samo smanjenje socijalne mobilnosti već i skromniji doprinos znanosti. Naime, nemoguće je održati disproporciju između kvantitativnog porasta znanstvenog kadra i porasta uvoza »pameti«⁵.

Značajan utjecaj na opredjeljenja mladih za znanstvena zanimanja imao je i sam vrijednosni sistem. Posebno je tu značajnu ulogu imao ugled znanstvenog radnika (kao što je općenito imao ugledan položaj fakultetski obrazovan čovjek). Ugled je u stvari kao i danas, zamjenjivao materijalnu potfinanciranost znanstvenog rada. Naime, dok je diploma u mnogim profesijama fakultetski obrazovanih ljudi donosila materijalne »benificije«, dotle je znanstvena diploma donosila uglavnom ugled (kao kompenzaciju za financijski rizik)⁶. Svaki pojedinac donosi u životu značajne odluke za svoj vlastiti životni put, a profesionalno usmjeravanje i zanimanje jedna je od ključnih odluka koje čovjek donosi jer o njoj ovisi njegova vlastita perspektiva za koju je vezan i sasvim određeni rizik. Odluka o životnom zanimanju⁷ ima dalekosežne posljedice na ponašanje pojedinca pa su i motivi za donošenje takove odluke veoma važni. No, vrlo je važno i ponašanje čovjeka u toku radnog procesa i životnoj sredini. Njegovo zadovoljstvo ili nezadovoljstvo neposredno utječe i na rezultate koje daje u toku radnog vijeka. Frustracije su, ne samo posljedica određenih socijalnih prilika i stanja nego i stupnja zadovoljstva s odabranim zanimanjem i njegovim obavljanjem. Ne zaboravimo da je rad ne samo društvena potreba nego i potreba samog čovjeka kao bića prakse, potreba za njegovim vlastitim samopotvrđivanjem. I za bavljenje znanstvenim radom bitni su motivi kojima se pojedinac rukovodi. Ukoliko su motivi znanstvenog i nastavnog rada različiti od interesa i okolnosti vezanih za znanost, nastupaju negativne posljedice i za samu znanost i znanstvenika. Dakako da je moguće i to da su motivi prilikom odabira znanstvenog poziva ponešto drugačiji od onih znanstvenih i društvenih koje čovjek treba prihvatiti u toku znanstvene djelatnosti. Rezultati koje smo dobili u toku ovog istraživanja pokazuju nam da je vjerojatno dio mlađih znanstvenih radnika imao drugačije predodžbe o znanstvenom i nastavnom radu jer preko 50% anketiranih »pomišlja na napuštanje naučnog poziva«. Istovremeno bi samo 50% anketiranih asistenata preporučilo dobrim studentima da se posvete znanstvenom radu. Dakako da nije izbor zvanja i »pogrešni«⁸ motivi jedini i dominantni razlog tomu. Postoje i društveni razlozi: položaj znanstvenog rada i znanstvenih radnika i sl.

U vrijednosnom sistemu je također došlo do značajnih promjena. Neke se društvene vrijednosti drugačije interpretiraju i shvaćaju, pa i vrednuju na ljestvici društvenih vrednota. Tako je »rad«⁹ kao vrednota pao veoma ni-

5) Jugoslavija je u periodu 1967—76. godine imala u prosjeku 321 registriran patent ili (u prosjeku) 29 903 stanovnika na jedan patent. Napomenimo da je to najmanji broj i u odnosu na istočne zemlje, a daleko najveći broj stanovnika po jednom patentu, jer većina zemalja ima ispod 10 000 stanovnika na jedan patent. (... *Znanost u Jugoslaviji*, str. 56.) Registriranih i odobrenih korisnih prijedloga u periodu 1971—1975. godine bilo je u Jugoslaviji 2917, a od toga u SR Sloveniji 1690. (*Isto*, str. 57.) Registriranih domaćih patenata u 1971. godini bilo je 147 a stranih 700, dok je u 1978. godini registriranih domaćih patenata u Jugoslaviji bilo 50, a stranih 433. (*Isto*, str. 54.)

6) Vidi: R. Richta i saradnici, *Civilizacija na raskršću*, Komunist 1972, str. 306. (Ugled poziva u naučnim i obrazovnim delatnostima); E. Dilić, *Društveni položaj i orijentacija seoske omladine*, Beograd 1971, str. 124 i 126, Grupa autora, *Seoska omladina danas*, CDD i Centar za sociologiju sela grada i prostora IDIS-a, Zagreb 1977., str. 129—132; J. Goričar, *Vrednovanje nekih zanimanja*, u: *Promene klasne strukture savremenog jugoslovenskog društva*, JUS, Beograd 1967., str. 254, 259—260.

7) M. Martić, *Sociološki portret studenata zagrebačkog sveučilišta 1959—1969.*, str. 41—52.

sko u vrednovanju⁸. Slično se događa i s »društvenim vlasništvom« itd. Iako u svakom društvu i njegovom razvoju postoji i društveni moral, moguće je govoriti i o »krizi« vrijednosnog sistema, imajući na umu socijalizam, društvo koje treba dalje izgrađivati u uvjetima velike difuzije kultura općenito a time i vrijednosti. Psihologija i vrijednosti »trošenja«, »posjedovanja«, stjecanja bez obzira na način i sl., raširena je u gotovo sve društvene slojeve. S tim u vezi mijenja se i percepcija profesije. U društvenoj podjeli i diobi rada sve više prevladava kategorija radnog mjesta, posla (job)⁹, a sve se manje mladi čovjek putem obrazovanja sprema za određeno životno zanimanje kao poziv¹⁰. Nestajanje poziva ima za konsekvencu i nestajanje određene (i promjena) profesionalne etike¹¹. Time se otvara prostor za vrijednosti koje počinju dominirati i u području znanstvenog rada. No, čini se da se ne može generalno prihvatiti teza o podložnosti znanstvenika materijalnoj satisfakciji, kao što sve više opada nekadašnji ugled znanstvenika — sveučilišnog profesora, a rastu neka druga zanimanja. Postoje, naime, različiti stereotipi, a jedan među njima je tvrdnja da svi koji se bave znanstvenim radom, posebno na sveučilištu, imaju za dominantan motiv stjecanje profesionalne karijere, uglednog društvenog položaja i sl.

Promjena profesionalne etike, društvenih vrijednosti i društvenog statusa (kao određene »beneficije« koje kompenzira materijalni položaj znanstvenih radnika) izražava se i na profesionalnom eksodusu asistenata¹². Prenošenje određenih vrijednosti socijalnog porijekla, kao i širih društvenih vrijednosti koje sve manje izdvajaju područje znanstvenog rada kao specifično profesionalno usmjerenje — kao poziv — sve više utječu na izjednačavanje motiva u promjenama zaposlenja. To, čini se, razara unutrašnji (profesionalni) moral u znanstvenom radu, te pokazuje da su vrijednosti drugih profesionalnih slojeva zasadile duboko korijenje među znanstvenim radnicima kao sloju u profesionalnoj intelektualnoj podstrukturi.

2. Aspiracije

U istraživanju smo asistentima postavili set pitanja s kojima smo htjeli saznati koliki značaj oni pridaju pojedinim vrijednostima i okolnostima vezanim za njihov posao, odnosno za znanstveni rad. Odabrano je deset (vred-

8) Potreba za stručnim kadrovima potencirala je obrazovanje, pa i nekritičko vrednovanje samih diploma. Tržište rada primalo je sve, pa se vrednovanje stručnog rada obavljalo preko vrednovanja diploma. Diploma postaje cilj obrazovanja a istovremeno pravi »vrijednosni papir«. Stvarna vrijednost rada je opadala i pretvarala se u umjetnu vrijednost rada, a diploma kao sredstvo za ostvarenje rezultata rada preko njenog stvarnog doprinosa; umjesto da predstavlja buduću vrijednost rada, ona je predstavljala pravo korištenja minulog rada. Sužavanjem tržišta rada na ovaj način shvaćenog smanjivanjem šansi zapošljavanja, diploma bez stvarnog rada doživljava inflaciju.

9) R. Richta i saradnici, **Civilizacija na raskršću**, str. 119. (»Industrijalizacija je, međutim, istovremeno potkopala ceo predašnji razvoj društvene podele rada. Ukinula je za ogromnu većinu ljudi razlike između njihovih delatnosti; za jednostavnu radnju radnika u velikoj industriji je u suštini sasvim nevažno kakav on mehanizam opslužuje i kakvu vrstu proizvoda obrađuje. Nema više »poziva«, postoji samo »zaposlenje« (job)«)

10) M. Weber, *Nauka kao poziv*, u: M. Đurić, **Sociologija Maxa Webera**, Matica Hrvatska, Zagreb 1964., str. 177—186.

11) Osim toga, susret proizvodnje i škole jeste i susret dvaju morala — poslovnog, dnevnog ... s tradicionalnim moralom poziva. U tom sukobu povlači se etika poziva pred poslovnim etikom.

12) I. Cifrić, Profesionalni eksodus mladih znanstvenih kadrova, **Kulturni radnik** 3/1981,

nota) pitanja¹³ koja su ispitanici ocjenjivali tako da su ih vrednovali od »0« do »3«. Smatrali smo da ove vrijednosti mogu poslužiti za istraživanje motivacija i aspiracija asistenata vezanih uz njihov neposredan rad. Nije dakle, riječ o ispitivanju motiviranosti u odabiru zanimanja niti motiviranosti za obavljanje posla već saznavanju o aspiracijama asistenata. Pošli smo od pretpostavke da su za znanstvenog radnika važni ne samo uža profesionalna usmjerenost već i određene društvene vrednote koje su od značaja općenito za aspiracije intelektualnih zanimanja. Pretpostavili smo da su ove aspiracije prisutne i šire u intelektualnim (i ne samo intelektualnim) zanimanjima i da su one ostvarive. Štaviše one mogu poslužiti za određeni vrijednosni profil mlađih znanstvenika radnika, odnosno njihov intelektualni i socijalni habitus.

Pogledamo li dominantne numeričke vrijednosti u svakoj od spomenutih vrednota tada vidimo da one predstavljaju različit stupanj značaja za asistente (Tabela 1). Prema tim podacima mogu se u stvari razlikovati četiri skupine vrijednosti.

a) Najveći značaj asistenti pridaju slijedećim četirima vrijednostima: »dobri uvjeti za stvaralački rad«, »društveno koristan posao«, »zanimljiv posao pun promjena« i »miran i solidan život«. Iz ovoga je vidljivo da postoje visoke aspiracije asistenata upravo za one vrijednosti koje su neposrednije u vezi s njihovom profesionalnom aktivnošću. Oni svoju profesionalnu aktivnost i percipiraju kao određenu integralnu vrijednost za koju se zalažu, visoko je cijene kao i sve ono što je s njom najbliže povezano. Jednostavnije rečeno, asistenti smatraju da je posao znanstvenog i sveučilišnog asistenta vrlo koristan po društvo, da to nije samo kabinetski već i dinamičan posao i da je za to potrebno da imaju i dobre uvjete.

Vjerojatno se može govoriti da je dinamičnost i komunikativnost jedna od suvremenih karakteristika današnjeg intelektualca. Intelektualac se ne može ograđivati od društvenih problema i angažiranja, čak ni onda kada je njegov posao i vezan uz radni kabinet. Ovo napominjemo zato što se vidi da je u najviše vrednovane okolnosti i vrijednosti ušla i »miran i solidan život«. Sa šireg društvenog stajališta to je naravno vrednota koja u sebi sadrži određeno »društveno povlačenje« od javnosti i osiguravanje vlastitog mira i života u porodici, bez većih društvenih angažmana ili rizika. No, koliko se god može govoriti o tome da danas u nas dio intelektualca preferira upravo takav način života, gdje su lična pitanja probitka i interesa u prvom planu, ne bi se moglo tvrditi da ta vrednota daje dominantan »ton« aspiracijama asistenata, iako njezin utjecaj ne treba zanemariti. Vidi se, naime, da se po postotku opredijeljenih asistenata za ocjenu »vrlo značajno«, u ovoj skupini od četiri vrijednosti, za »miran i solidan život« opredijelilo najmanje asistenata (38,4⁰/₀)*.

* Osim naznačenog tumačenja spomenute vrednote, moguće je pretpostaviti da realiziranja ove vrednote tek pruža stvarnu mogućnost za određeni društveni aktivizam pa bi onda stvarni aktivizam bio tek posljedica saturiranosti spomenute vrednote. »Miran i solidan život« predstavlja ideal mnogih intelektualaca koji do danas nije na žalost zadovoljen, a pretpostavka je »normalnog« odvijanja bilo kakve znanstvene, pa i društvene aktivnosti.

13) Pitanje je glasilo: »Recite nam koliki značaj pridajete dolje navedenim osobinama i okolnostima u vezi s Vašom profesionalnom aktivnošću?« (Svaka od spomenutih deset vrijednosti bila je ocjenjivana kao zasebno pitanje ocjenom značajnosti od »beznačajno« do »vrlo značajno« od svih ispitanika.).

Tabela 1

Značaj nekih vrijednosti i okolnosti za profesionalnu aktivnost asistenata¹⁴

	(u %)					Mo
	Vrlo značajno	Dosta značajno	Malo značajno	Beznačajno	Ukupno %	
	4	3	2	1		
Dobar materijalni položaj	25,7	40,4	19,5	14,4	100	3
Ugledni društveni položaj	8,3	36,3	39,1	16,3	100	2
Obavljanje društveno korisnog posla	44,2	38,7	13,4	3,7	100	4
Brzo napredovanje u zvanju*	16,2	35,2	31,3	17,3	100	3
Miran i solidan život*	38,4	29,5	19,5	12,6	100	4
Stjecanje profesionalne afirmacije	29,9	52,6	14,1	3,4	100	3
Mogućnost utjecajnog položaja u društvu	3,8	14,9	39,6	41,7	100	1
Dobri uvjeti za stvaralački rad	65,6	25,2	6,8	2,4	100	4
Mogućnost društveno-političkog rada	7,0	32,2	36,4	24,4	100	2
Zanimljiv posao pun promjena*	49,7	27,9	17,0	5,4	100	4

b) U drugu grupu, na drugom mjestu po grupnom rangu, nalaze se ove vrijednosti: »brzo napredovanje u zvanju«, »stjecanje profesionalne afirmacije« i »dobar materijalni položaj«. One su ocijenjene kao »dosta značajne« po dominantnim frekvencijama. I ovdje se vide jasna opredjeljenja asistenata. Naša su očekivanja bila da će pitanja napredovanja i profesionalne afirmacije doći po ocjeni značaja za njihov profesionalni rad na prvo mjesto i biti ocijenjeni višom ocjenom, ali se to nije ostvarilo. Jasno je da najvećem broju asistenata nije primarni cilj brzo napredovanje, formalno stjecanje karijere, titula, već im je više stalo do probitka same znanosti. Vjerojatno se iz ovoga može shvatiti i pretpostaviti da svoj sadašnji pa i budući rad asistenti ne percipiraju isključivo kao poziv koji su odabrali radi stjecanja karijere, već kao profesiju u kojoj je etika poziva integralni dio.

Njihovi motivi i interesi nisu poticani isključivo karijerom već interesom za znanstvenom istinom i problemima koje treba znanost rješavati. Dok u prethodnoj skupini vrijednosti najviši postotak izjašnjenih asistenata za

¹⁴) Za označena pitanja (x) nisu vršene procjene šansi za njihovo ostvarivanje.

jednu ocjenu iznosi 65,6^o%, u ovoj je najviša ocjena 52,6^o%. »Dobar materijalni položaj« za koji se opredijelilo 40,9^o% asistenata po rangu je iznad vrijednosti »brzo napredovanje u zvanju« za koju se opredijelilo 35,2^o% asistenata kao »dosta značajnom« za njihovu profesionalnu aktivnost. Razumljivo je donekle što je takav poredak, jer se radi o kategoriji asistenata, koji su nesumnjivo u znatno lošijem materijalnom položaju od ostalih znanstvenih zvanja, ali vrlo često i u odnosu na druge fakultetski obrazovane ljude, koji u svojim ustanovama i organizacijama udruženoga rada imaju često povoljniji materijalni položaj kao i druge »beneficije« od »početnika« u znanstvenom zanimanju.

c) Na treće mjesto po rangu dolaze slijedeće vrijednosti: »ugledan društveni položaj« i »mogućnost društveno-političkog rada«. One su ocijenjene kao »malo značajne« za bavljenje znanstvenim radom i profesionalnu aktivnost asistenata. Za »ugledni društveni položaj« opredijelilo se s tom ocjenom 39,1^o% asistenata, a za »mogućnost društveno-političkog rada« 36,4^o% asistenata. Po mišljenju ispitanika za njihov posao nije bitan ni društveni položaj niti društveno-politički angažman, pa su stoga i tako nisko ocijenjeni i mali postotak asistenata se za njih izjasnio.

d) Najniže je rangirana jedna vrijednost, a to je »mogućnost da se dospije do utjecajnog položaja u društvu«. Dominantna vrijednost opredijeljenih asistenata (41,7^o%) je za ocjenu »beznačajno«.

Iz spomenute tabele jasno se vidi da dominantan broj izjašnjenih asistenata (postotak) u svakoj od triju grupa (osim grupe »beznačajno«) opada. On je upravo proporcionalan s opadanjem kvalitativne ocjene (značajnosti neke vrijednosti). Vjerojatno to nije sasvim slučajno. Naime, za vrednotu »dobri uvjeti za stvaralački rad« čija je dominantna ocjena »vrlo značajno«, izjasnilo se 65,6^o% asistenata, a za »stjecanje profesionalne afirmacije«, čija je dominantna ocjena »dosta značajno« izjasnilo se 52,6^o% asistenata, dok se za »ugledni društveni položaj«, dominantno ocijenjen kao »malo značajno«, izjasnilo 39,1^o% asistenata. Istovremeno je vidljivo da je raspon unutar svake od triju grupa ocjena značajnosti između najvišeg i najmanjeg postotka to veći što je grupa vrednota više vrednovana. Tako je u prvoj grupi raspon između 65,6^o% (»dobri uvjeti za stvaralački rad«) i 38,4^o% (»miran i solidan život«). U drugoj grupi raspon je manji tj., između 52,6^o% (»stjecanje profesionalne afirmacije«) i 35,2^o% (»brzo napredovanje u zvanju«). U trećoj je grupi najmanji raspon — od 39,1^o% (»ugledni društveni položaj) do 36,4^o% (»mogućnost društveno-političkog rada«).

Ukoliko bismo kratko rezimirali rezultate dobivene anketom, tada bismo istakli slijedeće. Na prvo mjesto po značaju za bavljenje znanstvenim radom asistenti preferiraju one okolnosti i vrijednosti koje su u neposrednoj vezi sa samim znanstvenim radom. Na drugo mjesto po važnosti dolaze interesi i aspiracije za profesionalnim napredovanjem u zvanju. To očito pokazuje da nije primarni interes i aspiracija mlađih znanstvenih kadrova profesionalno napredovanje već znanstveni rad. Na trećem mjestu su aspiracije vezane uz društveni status, dok je težnja za društvenom moći gotovo beznačajna kao aspiracija kod asistenata. Sve to pokazuje da postoji veoma jasno profilirana profesionalna znanstvena orijentacija asistenata čiji je do-

minantni kriterij vrednovanja težnja za razvojem znanosti, dakako i stvaranjem onih uvjeta koji to omogućavaju. Nesumnjivo je da su šire društvene aspiracije mnogo manje nego profesionalne. Dakako da je iz ovoga teže zaključiti da li su u profesionalnim aspiracijama istovremeno skriveni motivi za stjecanjem društvenog statusa. Oni su vjerojatno prisutni kao kompenzacijski za niz drugih manje povoljnih okolnosti razvoja znanosti i profesionalnog ponašanja.

3. Šanse

Istraživanjem smo htjeli saznati kako asistenti doživljavaju svoje vlastite aspiracije (profesionalne i društvene perspektive) s aspekta mogućnosti njihovog ostvarivanja. Zato smo ih upitali da procijene kolike su stvarne šanse da znanstveni radnici i ostvare (netom spomenute) vrijednosti i motive bavljenja znanstvenim radom¹⁵. Očito je, naime, da su, ako se ove vrijednosti shvate kao motivi za bavljenje znanstvenim radom, prisutna veoma pozitivna raspoloženja u odnosu na znanstveni rad.

Spomenuti podaci (u tabeli br. 2) pokazuju da asistenti nisu ni za jednu od spomenutih vrijednosti (motiva) ocijenili da su stvarne šanse za njezino ostvarivanje »dobre«, već samo ocjenom »zadovoljavajuće« ili pak ocjenom »slabe«. Nesumnjivo se nameće pitanje — zašto? Ostvarivanje aspiracija ovisi o različitim okolnostima i uvjetima kako unutar same znanosti (i njezinih unutrašnjih odnosa u institucijama) tako i o društvenim okolnostima, ali i ličnom zalaganju. To spominjemo zato što smatramo da su (prema rezultatima) asistenti uglavnom mišljenja da oni sami imaju relativno malo utjecaja na ostvarivanje ovih aspiracija, te da su šire društvene okolnosti mnogo više prisutne kao određene prepreke, odnosno vanjski faktori imaju više utjecaja nego što to ovisi o personalnim zalaganjima. To je vidljivo iz podataka da je najveći postotak (u svakoj od spomenutih vrednota) asistenata dao ocjenu »dobre« šanse upravo onim vrijednostima na koje mogu znatno više sami utjecati (npr. za »stjecanje profesionalne afirmacije« ocijenilo je »dobrim« šansama 36,6% asistenata, a 32,2% asistenata smatra da su »dobre« šanse za ostvarivanje »obavljanje društveno korisnog posla«.). Mnogo manji postotak asistenata izjasnio se za ostale vrijednosti da imaju »dobre« šanse. Jedino »mogućnost društveno-političkog rada« ima nešto više (kao i prethodne dvije s 30,6% opredijeljenih) šansi, a što ne ovisi o samim asistentima. Nezadovoljavanje aspiracija nije dakle i ne može biti isključivo »krivica« samih aspiranata, već je dio i to značajan izvan njihovih mogućnosti u širim društvenim okolnostima. Stoga je očito i opravdana kritika onih shvaćanja koja ja neuspjeh osuđuju isključivo pojedinca i »optužuju« ga za odustajanje¹⁶.

15) Pitanje je glasilo: »Molimo Vas da procijenite kolike su stvarne mogućnosti da u našem društvu znanstveni radnici zadovolje svoje aspiracije u pogledu maloprije spomenutih pitanja?« Svaka vrednota je bila ocjenjivana od strane ispitanika kvalitativnom ocjenom (»slabe«, »zadovoljavajuće« ili »dobre«).

16) Kakvu vrijednosnu orijentaciju izražava R. Merton smatrajući da nezadovoljstvo zbog neuspjeha treba tražiti na ličnom planu tj. u odustajanju od ambicija. On smatra da svi trebaju težiti prema dostupnim visokim ciljevima, da neuspjeh može biti samo privremen i da je pravi neuspjeh i poraz u napuštanju ambicija (Vidi I. Kuvačić, **Obilje i nasilje**, Praxis, Zagreb 1970., str. 196.)

Slijedeći logiku dominantnih vrijednosti (broj opredjeljenih asistenata za pojedinu vrednotu), vidi se da »zadovoljavajućim« šansama odnosno izgledima za ostvarivanje asistenti smatraju: »ugledan društveni položaj« (59,4% opredjeljenih), »mogućnost društveno-političkog rada« (56,3%), »stjecanje profesionalne afirmacije« (52,4%), i obavljanje društveno korisnog posla« (51,7%). U svakoj od spomenutih vrijednosti dominantan broj (postotak) veći je od 50%.

Tabela 2

Ocjena (šansi) mogućnosti ostvarivanja aspiracija asistenata

	Zadovo-			Ukupno	Mo
	Dobre	ljavajuće	Slabe		
	3	2	1	%	
Dobar materijalni položaj	7,2	28,9	63,9	100,0	1
Ugledan društveni položaj	15,3	59,4	25,3	100,0	2
Obavljanje društveno korisnog posla	32,2	51,7	16,1	100,0	2
Stjecanje profesionalne afirmacije	36,6	52,4	11,0	100,0	2
Utjecajni položaj u društvu	12,7	40,8	46,5	100,0	1
Dobri uvjeti za stvaralački rad	19,9	39,3	40,8	100,0	1
Mogućnost društveno-političkog rada	30,6	56,3	13,1	100,0	2

Dominantan broj opredjeljenih asistenata s ocjenom »slabe šanse« pokazao se kod »dobar materijalni položaj« (63,9%), »utjecajni položaj u društvu« (46,5%) i »dobri uvjeti za stvaralački rad« (40,8%). Napominjemo da je ova zadnja vrednota »dobri uvjeti za stvaralački rad« ocijenjena gotovo s podjednakim brojem (postotkom opredjeljenih asistenata i kao »zadovoljavajući« izgledi (39,3%), pa je vjerojatno to razlog što se najmanji postotak u grupi (»slabih šansi«) za nju opredijelio s takvom ocjenom.

Interesantno je komparirati dominantne vrijednosti (izražene ovdje u postocima izjašnjених asistenata tj. vrijednosti Moda) između značajnosti pojedinih vrijednosti (ocjena) koje su aspiracijama pripisali asistenti i istih takovih vrijednosti (Mo) ocjena šansi u njihovom zadovoljavanju.

Tabela 3

Modalne vrijednosti značaja aspiracija i modalne vrijednosti njihovih šansi¹⁷

	(Mo) (aspir.)	(Mo) (šansi)	D (Mo — Mo) a s
Dobar materijalni položaj	2	1	+ 1
Ugledan društveni položaj	1	2	- 1
Obavljanje društveno korisnog posla	3	2	+ 1
Stjecanje profesionalne afirmacije	2	2	0
Dobri uvjeti za stvaralački rad	3	1	+ 2
Mogućnost društveno-političkog rada	1	2	- 1
Utjecajni položaj u društvu	1	1	0

U tabeli 3 spomenute su modalne vrijednosti aspiracija asistenata i modalne vrijednosti šansi, odnosno izgleda za ostvarivanje tih aspiracija. Razlike tih dvaju modalnih vrijednosti za aspiracije i šanse, za svaku od vrednota posebno, pokazuju u kakvom su odnosu aspiracije i šanse.

Vrijednost nula (0) ukazuje da nema razlika između aspiracije i šanse za dvije vrednote: »stjecanje profesionalne afirmacije« i »utjecajni položaj u društvu«. To znači da, po mišljenju asistenata, nivo aspiracije odgovara nivou šansi kojom se može zadovoljiti. Ili, drugačije rečeno, šanse su tolike kolike su i aspiracije. Naravno da su aspiracije kod prve vrednote nešto veće jer joj je dato i veće značenje za profesionalno bavljenje znanstvenim radom, nego kod »utjecajnog položaja u društvu«. Asistenti smatraju da je manje važan takav utjecaj od »stjecanja profesionalne afirmacije«.

Također vidljivo je da asistenti imaju manje aspiracije nego šanse (po njihovom mišljenju) za ostvarivanje »uglednog društvenog položaja« i »mogućnosti društveno-političkog rada«. To još jednom pokazuje da se nisu opredijeljivali za znanstveni rad motivirani tim vrijednostima. No, pokazuje se i to da su stvarne mogućnosti da se bavljenjem znanstvenim radom postigne i društveni ugled ali da su i šire mogućnosti za društveno-politički angažman nego što to asistenti smatraju za potrebno.

Veće su aspiracije nego šanse u ostvarivanju »dobrog materijalnog položaja« i »obavljanje društveno korisnog posla«, što pokazuje razlika u modalnim vrijednostima od +1. Naravno da se iz istih podataka vidi da je nešto viši nivo aspiracija ali i šansi kod vrijednosti »obavljanje društveno korisnog posla«.

Najveća je (pozitivna) razlika između aspiracija i izgleda za ostvarivanje dobrih uvjeta za stvaralački rad, što pokazuje i modalna razlika ($D = +2$).

17) Objašnjenje simbola: Moa — modalna vrijednost aspiracija (tj. dominantan broj izjašnjenih asistenata za jednu od ocjena (od 1—3)); Moš — modalna vrijednost šansi (tj. dominantan broj izjašnjenih asistenata za jednu od ocjena šansi (1—3)); D — razlika između modalnih vrijednosti ocjena aspiracija i šansi.

Teoretski je naime moguće poći od tri pretpostavke u odnosima aspiracija i šansi.

1. da su aspiracije **veće** nego što su šanse za njihovo ostvarivanje, tj. da asistenti daju nekoj vrednosti (okolnosti) veći značaj za njihovo profesionalno bavljenje znanstvenim radom nego što procjenjuju izgleda da ih ostvare. Razlika se kreće od 0 do +2 tj. može poprimiti vrijednost cijelog broja: +1 ili maksimalno +2. Vrijednost +2 znači sljedeće: aspiracije su dvostruko više od šansi njihovog ostvarivanja (odnosno: šanse ostvarivanja aspiracija su dvostruko niže od samih aspiracija, koje su visoke);

2. aspiracije su **manje** od šansi za njihovo ostvarivanje, tj. asistenti daju nekoj vrednosti manji značaj za njihov profesionalni znanstveni rad nego što procjenjuju izgleda za njezino ostvarivanje. Razlika se kreće od 0 do -2, tj. može poprimiti vrijednost -1 ili maksimalnu negativnu vrijednost od -2. Vrijednost -2 znači sljedeće: aspiracije su dvostruko niže od šansi njihovog ostvarivanja (odnosno: šanse ostvarivanja aspiracija su dvostruko veće od samih aspiracija koje su niske);

3. aspiracije i šanse su **jednake**, tj. nema među njima odstupanja. Ono čemu čovjek teži može i ostvariti lako. Značaj koji se daje nekoj vrednosti odgovara procjeni (šansama) izgleda za ostvarivanje;

Napominjemo da je 0 tj. nepostojanje razlike moguća na nižem ili višem nivou. Tako je svakako razlika ako je 0 dobivena na bazi razlike numerički izražene kao 3, 2 ili 1.

U ovom postupku smo ocjenama značaja aspiracija pripisivali predznak (+) a šansama (-). No, istu vrijednost se dobije ukoliko se promijene predznaci, odnosno ukoliko se traži (ne apsolutna) razlika.

Ivan Cifrić

**Social Aspirations and Chances of Realization
of the Succeeding Generation of Scientists**

S U M M A R Y

This contribution was written on the basis of the results of the research project »The Social Position of University Assistants in the Socialist Republic of Croatia«. The opinions of younger scientists (university assistants) on their social and professional aspirations and on chances of their realization are presented, those having a close connection with their scientific work.

The results demonstrated professional aspirations being preponderant to social aspirations. The most significant are those values having the closest connection with the scientific (professional) activities, professional promotion coming second, social status after that, and the craving for social power coming the last. The principal interest of the younger generation of scientists is scientific work, while much less personal (professional and social) status. However, there probably is a part motives and aspirations concerning social promotion and respectability hidden within the scientific interests.

By a comparison of aspirations and chances for their realization the lesser interests concerning social esteem as compared to the one concerned professional advancement becomes evident. The differences between aspirations and chances with respect to individual values have been demonstrated. Aspirations prevailing over the chances for their realization have been established with respect to the following values: »good conditions for creative work«, »performing a socially useful task«, and »good material situation«. Aspirations lesser than chances have been established for the following values: »respectable social position« and »possibilities of political engagement«. Aspirations equalizing chances — in the opinion of the assistants — exist with respect to »gaining esteem professionally« and »influential position in the society«.